

A magyar élelmiszer-ipari termékek helyzete az Európai Unió piacán

KULCSSZAVAK: CMS-modell, élelmiszeripar, Európai Unió, minőségi versenyképesség

ABSZTRAKT: Magyarország élelmiszer-gazdasági exportja az EU-csatlakozás óta jelentősen növekedett, és az Európai Unió piaca egyre nagyobb részarányt képvisel az összes kivitelben az EU-n kívüli piacokhoz képest. A tanulmány célja, hogy értékelje a magyar élelmiszer-ipari termékek export-versenyképességét az Európai Unió piacán. A konstans piaci részesedés (CMS-modell) alapján megállapítható, hogy az élelmiszer-ipari termékek esetében a piacnagysághatás és a versenyképességi hatás jelentős volt az EU piacán. A minőségi versenyképesség alapján megállapítható, hogy két kivétellel az összes élelmiszer-termékcsoport növelte piaci részesedését az EU piacán.

Bevezetés

Magyarország a kedvező természeti adottságainak köszönhetően kiváló beltartalmú élelmiszereket állít elő, melyek külföldön is kedveltek. Az élelmiszeripar Magyarország adottságainak köszönhetően jelentős gazdasági ágazat. Az ágazat a foglalkoztatásban is jelentős szerepet tölt be (Magda 2008). Az élelmiszer-ipari ágazat pozitív külkereskedelmi mérlege továbbra is fontos szerepet játszik a nemzetgazdaság külkereskedelmi egyenlegének stabilizálásában. Az élelmiszeripar hagyományosan javítja Magyarország devizaforgalmi mérlegét, mert az élelmiszer-ipari termékek exportjának értéke nagyobb, mint az előállításához szükséges nyersanyagok és iparcikkek behozatalának értéke. Az élelmiszeripar évtizedek óta biztosítja, hogy az exporton szerzett devizáért a nemzetgazdaság termelőeszközöket és fogyasztási cikkeket tudjon vásárolni. Figyelemre méltó azonban, hogy az ezredforduló óta az élelmiszeripar az ország exportjából már „csak” 7-8%-kal részesedik a korábbi (1980-as évek) 20% körüli szinttel szemben (Bozsik–Magda 2012). Ezért is tartjuk fontosnak a szektor piaci teljesítményének értékelését a piaci környezet átalakulásával – alapvetően az EU-csatlakozással – összefüggésben, ami a jelen tanulmány témája.

A módszertan

Az elemzések adatai az Európai Bizottság Comext-adatbázisán alapulnak a 2004–2011 közötti időszakra vonatkozóan. Ezen belül az Egyesült Nemzetek SITC

¹ Bozsik Norbert, főiskolai tanár, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös

(Standard International Trade Classification) osztályozási rendszere termékcsoportok szintjén tartalmazza az export-import adatokat. Az adatbázis mind mennyiségi, mind értékalapon közli a belső (intern) és a külső (extern) kereskedelmi adatokat.

A termék külpiaci versenyképessége változásának mérésére az ún. CMS- (Constant Market Share Analysis) módszer szolgál. Ez alkalmas a piaci részesedés három strukturális komponensének, nevezetesen a piacnagysághatás, a piacösszetétel-hatás és a versenyhatás meghatározására (Fertő 2004). Az első két tényező exogén jellegű, tehát nem befolyásolható, viszont a harmadik elem – vagyis a versenyképességi hatás – endogén jellegű, így megfelelő ágazati politikával javítható.

Az exportváltozás az alábbiak szerint bontható fel a három komponensre. A változást (a növekményt vagy csökkenést) Δ -val jelöltük:

$$\Delta X_i = \sum_{ij} \Delta x_{ij} = \sum_{ij} x_{ij} (\Delta M / M) + \sum_{ij} x_{ij} [(\Delta M_j / M_j) - (\Delta M / M)] + \sum_{ij} x_{ij} [(\Delta x_{ij} / x_{ij}) - (\Delta M_j / M_j)]$$

ahol: az i az országot, j a termékcsoportot, x az export, M pedig a külső piac keresletét, vagyis az importot jelöli. Az X_{ij} az ország termékcsoportjának exportját, M_j pedig j termékcsoport összes importját jelöli. A képletben az első tag:

$$\sum_{ij} x_{ij} (\Delta M / M)$$

mutatja az általános piacnagyság hatását (vagyis a célpiac méretének változását); a második tag:

$$\sum_{ij} x_{ij} [(\Delta M_j / M_j) - (\Delta M / M)]$$

adja meg a „strukturális hatást”, vagyis a piacösszetétel-hatást; végül a harmadik tag („maradéktag”):

$$\sum_{ij} x_{ij} [(\Delta x_{ij} / x_{ij}) - (\Delta M_j / M_j)]$$

a versenyképességi hatást mutatja. (Oblath–Péntes 2004)

A minőségi versenyképesség

A közgazdasági szakirodalomban a relatív árváltozás és a relatív piacirészesedés-változás kombinációjaként értelmezik az ún. minőségi versenyképességet. A módszer lényegét az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. Versenyképességi mátrix

	Piaci részesedés változása	
Relatív exportárváltozás	Versenyképtelen export (csökkenő exportpiaci részesedés)	Versenyképes export (emelkedő exportpiaci részesedés)
Emelkedő relatív exportár	Arversenyképtelen	Minőségileg versenyképes termékek
Csökkenő relatív exportár	Minőségileg versenyképtelen termékek	Arversenyképes termékek

Forrás: Oblath G.–Péntes P. (2004)

A táblázat a piaci részesedés és az exportváltozás koordinátarendszerébe helyezi el a terméket, termékcsoportot. Értelemszerűen a jobb felső kvadránsban helyezkednek el az ún. minőségileg versenyképes termékek, melyek emelkedő exportár mellett tudták növelni a kivitelüket. A jobb alsó sarokban az árversenyképes termékek vannak, melyek a csökkenő relatív exportár mellett növelték a kivitelüket. A mátrix bal oldalán az árversenyképtelen és a minőségileg versenyképtelen termékek találhatók.

Eredmények: a magyar élelmiszer-ágazat versenyképessége

A magyar élelmiszerexportnak az összes exporthoz viszonyított arányát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a 2004. évi 6%-ról 2011-re 7% fölé emelkedett az élelmiszer-kivitel részaránya. Ez azért is kedvező, mert a teljes export értéke is közel megduplázódott az időszak alatt. (2. táblázat)

Az EU-csatlakozás óta a kereskedelmi korlátozások végleg megszűntek, így a kereskedelem egyszerűbb és olcsóbb lett (Kürti et al 2007). A magyar élelmiszer-export külpiazi megoszlását vizsgálva a növekedés mellett még egy fontos tényről állapíthatunk meg. Az EU-csatlakozás óta nemcsak nőtt a kivitel – a 2009. évi visszaeséstől eltekintve –, hanem egyre inkább az Európai Unió piaca (EU-intra) képviselt nagyobb részarányt az EU-n kívüli piacokhoz (EU-extra) képest. Értékében viszont az EU–27-extra értéke sem csökkent, sőt, némileg még nőtt is (1. ábra).

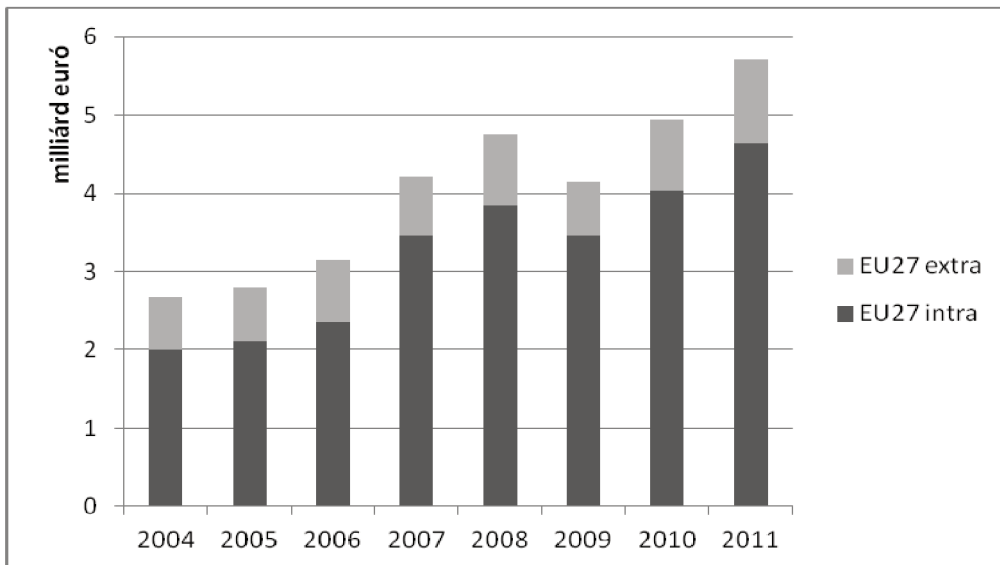
Magyarország Európai Unióba irányuló élelmiszerexportjának értéke a 2004–2006-os időszakban 2,15 milliárd euró volt éves átlagban, ami az EU teljes élelmiszerimportjának 0,87%-át tette ki. A 2009–2011-es időszak tekintetében az élelmiszer-kivitel majdnem megduplázódott, és meghaladta a 4,1 milliárd eurót éves átlagban. Az unió teljes élelmiszerimportjában a magyar export 1,26%-ra emelkedett a második időszakban.

2. táblázat. A teljes magyar export és az élelmiszerexport alakulása (millió euró)

Megnevezés	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Összes export	44	50	59	69	73	59	72	80
Élelmiszerexport	671	588	935	609	772	513	024	616
Élelmiszerexport / összes export	5,99%	5,54%	5,26%	6,05%	6,46%	7,00%	6,91%	7,19%

Forrás: saját számítás Comext-adatbázis alapján.

1. ábra. A magyar élelmiszerexport alakulása (2004–2011)

Forrás: saját számítás Comext-adatbázis alapján.

Magyarország élelmiszerexportjának legfőbb célpiaca az EU-csatlakozás után Németország volt. Ide irányult a kivitel mintegy 20%-a (2004–2006), viszont a második időszakban ez visszaesett 14%-ra. A 2004 és 2006 között még negyedik helyen álló Románia (8%) viszont a 2009–2011 közötti periódusra Magyarország első számú élelmiszerpiacává vált (15%). A magyar élelmiszerek jelentős felvevőpiaca Olaszország is, amely 12%-os részesedéssel bírt az exportból. Romániához hasonlóan a Szlovákiába irányuló magyar export is jelentősen növekedett, 4,5%-ról 11,5%-ra. Magyarország jelentősebb exportpartnere ezeken kívül még Ausztria volt 9,5%-os részesedéssel.

A magyar élelmiszerexportban kezdetben legnagyobb részarányt képviselő hús és húskészítmények kivitele – bár értékében emelkedett – arányaiban 23%-ról 17,5%-ra esett vissza. A gabonafélék, gabonakészítmények részaránya viszont a 18%-os részarányról 26%-ra emelkedett. A zöldség, gyümölcs termékcsoport részaránya továbbra is számottevő maradt, bár arányában csökkent: 17,5%-ról 14%-ra esett vissza. A jelentősebb exporttermékcsoportok ezenkívül még az állati takarmányok (9%), cukor, cukorkészítmények (7%), egyéb táplálkozásra alkalmas termékek és készítmények (7%) és a kávé, tea, kakaó, fűszer termékcsoport (5%) (3. táblázat).

3. táblázat. Magyarország élelmiszerexportjának megoszlása termékcsoportonként (2004–2011)

Termék	Élelmiszerexport átlaga (ezer euró) (2004–2006)	Magyar export részesedése az EU teljes importjából (%)	Az egyes termékcsoportok részesedése a magyar élelmiszer-exportból (%)	Élelmiszerexport átlaga (ezer euró) (2009–2011)	Magyar export részesedése az EU teljes importjából (%)	Az egyes termékek részesedése a magyar élelmiszerexportból
Élő állat	98 945,2	1,86	4,59%	144 668,5	2,26	3,54%
Hús, húskészítmények	502 247,5	1,73	23,31%	720 755,4	1,90	17,64%
Tejtermékek, tojás	65 238,7	0,30	3,03%	219 392,8	0,78	5,37%
Hal, rák, puhatestűek	7 343,1	0,003	0,34%	5 354,8	0,02	0,13%
Gabona, gabonakészítmény	389 849,5	1,93	18,09%	1 063 312,4	3,63	26,03%
Zöldségféle és gyümölcs	376 519,2	0,70	17,47%	568 500,8	0,87	13,92%
Cukor, cukorkészítmény, méz	142 952,8	1,75	6,63%	280 201,8	2,78	6,86%
Kávé, tea, kakaó, fűszer	114 355,9	0,63	5,31%	176 485,7	0,59	4,32%
Állati takarmány	213 030,8	1,55	9,89%	341 134,5	1,72	8,35%
Egyéb, táplálkozásra alkalmas termék és készítmény	139 397,7	0,84	6,47%	351 820,5	1,45	8,61%
Ital	83 239,2	0,38	3,86%	144 649,9	0,55	3,54%
Dohány és dohányáru	17 551,4	0,16	0,81%	26 534,1	0,21	0,65%
Adalékok	4 093,2	0,78	0,19%	42 010,2	4,10	1,03%
Összesen	2 154 764,0	0,87	100 %	4 084 821,4	1,26	100 %

Forrás: Eurostat 2012 alapján saját számítás.

A magyar élelmiszerexport értékelése a konstans piaci részesedés (CMS-modell) alapján

A magyar élelmiszerexport értéke az uniós piacon a bázisidőszakhoz képest (2004–2006) 1 930 millió euróval növekedett a vizsgált időszak második periódusára (2009–2011). A termékcsoportok tekintetében a hal, halkészítmények kivételével minden termékcsoportban nőtt a magyar kivitel az EU piacára. A konstans piaci részesedés alapján a többlet az alábbiak szerint bontható fel komponensekre a termékcsoportok tekintetében. A piacnagyság hatása 666 millió euró volt, ami 34,5%-ot tett ki. Tehát az EU-csatlakozás előtti időszakhoz hasonlóan – bár kisebb arány-

ban –, de a piacnagyság hatása számottevő volt. A strukturális hatás ezzel szemben mindössze 73 millió euró volt, ami 3,8%-át adta az exportnövekménynek. A magyar élelmiszerexport tehát azokra a termékekre koncentrálódott, ahol az EU kereslete átlagos ütemben emelkedett. A versenyképességi hatás igen jelentős volt és az összes nyereség 61,7%-át tette ki 1 190 millió euró értékben. (4. táblázat)

A termékcsoportonként végzett CMS-modell eredményei alapján megállapítható, hogy minden termékcsoport esetében nőtt a külső piac kereslete (pozitív piacnagysághatás). A strukturális hatás ezzel szemben már vegyes képet mutat. Csúpan az élő állatok, a hús és húskészítmények, illetve a cukor, cukorkészítmény, méz termékcsoportok esetében volt tapasztalható pozitív érték. A versenyképességi hatás a hal, rák, puhatestűek és a kávé, tea, kakaó, fűszer termékcsoportok esetében mutatott negatív értéket, az összes többi esetben a versenyképességi hatás pozitív volt (5. táblázat).

4. táblázat. A magyar élelmiszerexport konstans piaci részesedésének elemzése

	érték (euró)	megoszlás (%)
Piacnagysághatás	665 973 115	34,51
Strukturális hatás	73 408 922	3,80
Versenyképességi hatás	1 190 675 324	61,69
Összes nyereség	1 930 057 362	100,00

Forrás: saját számítás Comext-adatbázis alapján.

5. táblázat. A magyar élelmiszerexport konstans piaci részesedésének elemzése termékcsoportonként (euro)

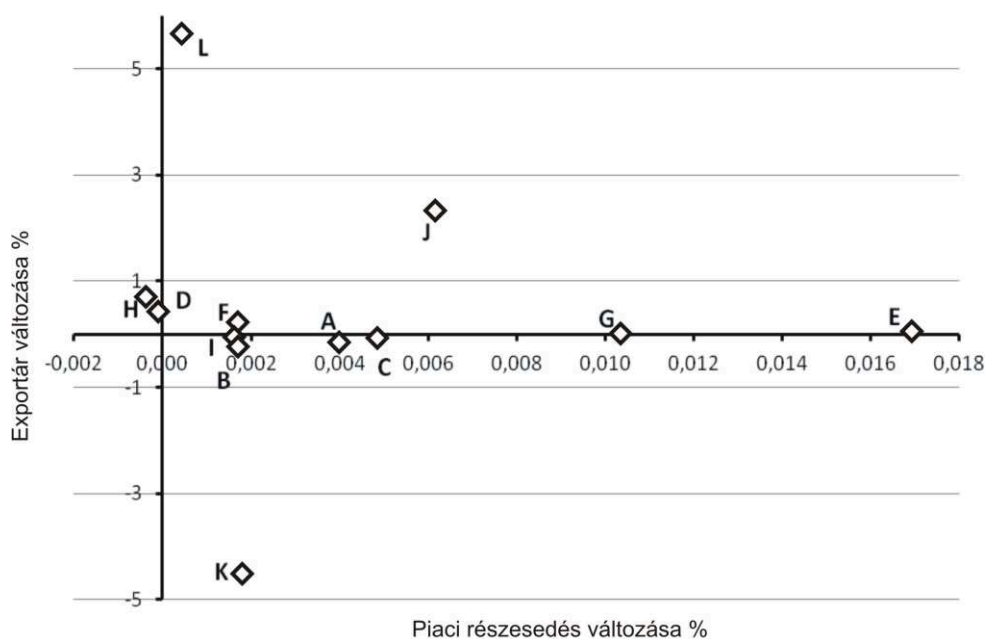
Termékcsoport	Piacnagysághatás	Strukturális hatás	Versenyképességi hatás
Elő állat	9 474 054	63 252 573	25 526 966
Hús, húskészítmények	77 793 536	324 012 493	64 783 305
Tejtermékek, tojás	53 013 982	-161 249 710	136 096 782
Hal, rák, puhatestűek	48 522 532	-267 306 587	-3 553 136
Gabona, gabonakészítmény	79 884 869	310 501 908	496 720 025
Zöldségféle és gyümölcs	101 099 905	-114 200 522	111 079 835
Cukor, cukorkészítmény, méz	16 514 882	87 839 243	104 267 201
Kávé, tea, kakaó, fűszer	103 874 838	-74 258 560	-12 435 903
Allati takarmány	53 564 390	134 997 429	32 818 271
Egyéb, táplálkozásra alkalmas termék és készítmény	65 976 894	-8 942 258	149 235 065
Ital	34 997 593	-129 569 054	46 309 618
Dohány és dohányáru	16 856 617	-90 740 213	5 854 065
Adalékok	4 399 023	-927 820	33 973 230
Összesen	665 973 115	73 408 922	1 190 675 324

Forrás: saját számítás Comext-adatbázis alapján.

A magyar élelmiszerexport értékelése a minőségi versenyképesség alapján

A minőségi versenyképesség alapján a hal, rák és puhatestűek, illetve a kávé, tea, kakaó és fűszer termékcsoporthoz piaci részesedés csökkent, a növekvő árak miatt így árversenyképtelenné bizonyultak. Minden más esetben a piaci részesedés növekedett. Az élő állatok, a hús és a húskészítmények, a tejtermékek és tojás, az állati takarmányok és az italok esetében ez csökkenő exportárak mellett következett be, így ezek a termékcsoporthoz árversenyképesnek tekinthetők. Néhány termékcsoporthoz viszont a növekvő exportárak mellett is növelni tudta piaci részesedését, vagyis minőségileg versenyképes kategóriába sorolhatóak. Ide tartoznak a gabona, gabonakészítmény, a zöldség és gyümölcs, a cukor, cukorkészítmények, méz, az egyéb, táplálkozással alkalmas termék és készítmény, illetve a dohány és dohányáru termékcsoporthoz. (2. ábra)

2. ábra. A magyar élelmiszer-termékcsoporthoz piaci pozíciója az EU piacán

A: élő állat; B: hús, húskészítmények; C: tejtermékek, tojás; D: hal, rák, puhatestűek; E: gabona, gabonakészítmény; F: zöldségféle és gyümölcs; G: cukor, cukorkészítmény, méz; H: kávé, tea, kakaó, fűszer; I: állati takarmány; J: egyéb, táplálkozással alkalmas termék és készítmény; K: ital; L: dohány és dohányáru

Forrás: saját szerkesztés.

Következtetések

Az EU-csatlakozás óta Magyarország élelmiszer-gazdasági exportja jelentősen növekedett, és az Európai Unió piaca egyre nagyobb részarányt képvisel az összes kivitelben az EU-n kívüli piacokhoz képest. A termékcsoportonként végzett CMS-modell eredményei alapján megállapítható, hogy minden termékcsoport esetében nőtt a külső piac kereslete (pozitív piacnagysághatás). A strukturális és a versenyképességi hatás ezzel szemben már vegyes képet mutat. A minőségi versenyképesség alapján a termékcsoportok piaci részesedése két kivétellel növekedett. Ezek egy része minőségileg, más részük árversenyképességükkel bizonyult.

IRODALOM

- Bozsi N.–Magda R. 2012. Food Industry in the Time of Crisis: A Case of Hungary. In: E. Horska et al. Food Sciences & Business Studies: Global, regional, and local approach (Within and Beyond Visegrad Borders). Nitra, Slovak University of Agriculture in Nitra, 43–60.
- Eurostat Comext-adatbázisa
- Fertő I. 2004. Agri-Food trade between Hungary and the EU. Századvég Kiadó, Budapest. 74–99.
- Kürti A.–Stauder M.–Wagner H.–Kürthy Gy. 2007. *A magyar élelmiszer-gazdasági import dinamikus növekedésének okai*. Agrárgazdasági Tanulmányok. Agrárgazdasági Kutatóintézet. Budapest.
- Magda R. 2008. *A magyarországi természeti erőforrások gazdaságtana és hasznosítása*. Mezőgazda Kiadó. Budapest.
- Oblath G.–Pénzes P. 2004. A nemzetgazdaság nemzetközi versenyképessége: értelmezések, mutatók és néhány tanulság. *Külgazdaság*. 48. 2: 58–59.